

Belső frekvenciakétszerező lézerkristályok növesztése és spektroszkópiai vizsgálata

OTKA T-049481, 2004-2008. téma zárójelentése

Témavezető: Földvári István

A munkák a pályázat kutatási tervének megfelelően folytak mindhárom tervezett nemlineáris optikai anyagon, az ittrium-alumínium-borát (**YAB**), $\text{YAl}_3(\text{BO}_3)_4$, bizmuttellúrit (**BTO**), Bi_2TeO_5 , és lítium nióbát (**LN**), LiNbO_3 kristályokon. A program során kristálynövesztésben, a kristályok abszorpciós spektroszkópiai és lumineszcencia vizsgálatában, valamint ezek elméleti számításaiban értünk el eredményeket, és következtetéseket tettünk a várható lézerhatásra. Kettősen adalékolt kristályokban az adalékok között energiaátadást és felgerjesztést azonosítottunk.

1. Kristálynövesztések

Optimalizáltuk a ritkaföldfémekkel (**RE**) adalékolt YAB egykristályok növesztési technológiáját magvezérelt flux módszerrel. A kutatások céljára YAB kristályokat növesztettünk $\text{K}_2\text{O}:\text{MoO}_3:\text{B}_2\text{O}_3 = 1:3:5$ fluxból, különböző koncentrációjú Er, Ho, Dy, Yb, Tm adalékokkal, valamint Yb+Tm kettős adalékolással. A BTO egykristályokat Czochralski módszerrel növesztettünk, Er, Ho, Tm és Yb adalékokkal, valamint Yb+Tm kettős adalékolással. LN egykristályokat szintén Czochralski módszerrel növesztettünk, kongruens összetételben, Er és Tb adalékokkal, valamint Tb+Eu kettős adalékolással. Megkezdtük a gadolínium-alumínium-borát (GAB) $\text{GdAl}_3(\text{BO}_3)_4$ kristályok flux növesztését és vizsgálatát. A mérésekhez a kristályokból röntgendiffrakciós módszerrel orientált, polírozott mintákat készítettünk. A kristályok optikai minőségét mikroszkópos vizsgálatokkal ellenőriztük. Esetenként kémiai maratásos és Raman méréseket alkalmaztunk.

2. Kémiai analitikai vizsgálatok

Lángfotometriás (FAAS) és plazmagerjesztéses (ICP-AS) atomabszorpciós spektroszkópiai módszereket fejlesztettünk ki a YAB kristályokba az RE-adalékok koncentrációjának meghatározására. Ennek során új, LiBO_2 ömlesztésen alapuló anyagfeltárást dolgoztunk ki. A gazdakristály mátrixhatásának csökkentésére és a ritkaföldfémek abszorpciójának növelésére adalékokat optimalizáltunk a mérendő oldatokban. Megállapítottuk, hogy a YAB növesztése során a vizsgált ritkaföldfém adalékok kristály / olvadék-oldat beépülési megoszlása 1-hez közeli érték, ami a kristályokban egyenletes adalékeloszlást eredményezett.

A BTO kristályok adalékoncentrációit atomabszorpciós spektrometriával határoztuk meg, grafitkályhás mintabeviteli módszerrel. Az adalék kristály / olvadék megoszlási hányadosa minden vizsgált RE-adalékra 1 körüli érték volt. A hasonló módszerrel végzett mérések szerint LN kristályokban a ritkaföldfémek beépülési hányadosa 1-nél kisebb.

A kutatási eredmények bemutatásakor az adalék koncentrációkra az adalék ion / gazdarács molekula konvenciót használtuk.

3. Abszorpciós spektroszkópiai vizsgálatok

Nagyfelbontású ($0.01\text{-}0.5\text{ cm}^{-1}$) Fourier transzformációs (FT) abszorpciós méréseket és a színekpek hőmérsékletfüggését ($9\text{-}300\text{ K}$) használtuk YAB és BTO kristályokban a ritkaföldfém adalékok term-diagramjainak meghatározására. Kristály / adalék bontásban a következő eredményeket értük el:

YAB:Dy kristályok infravörös és látható szinképeiben a Dy^{3+} -ionok $^6\text{H}_{15/2}$ alapállapotából a $^6\text{H}_{13/2}$, $^6\text{H}_{11/2}$, $^6\text{H}_{9/2}+^6\text{F}_{11/2}$, $^6\text{H}_{7/2}+^6\text{F}_{9/2}$, $^6\text{H}_{5/2}$, $^6\text{F}_{7/2}$, $^6\text{F}_{5/2}$, $^6\text{F}_{3/2}$, $^6\text{F}_{1/2}$, $^4\text{F}_{9/2}$ és $^4\text{I}_{15/2}$ szintekre történő átmeneteit határoztuk meg. A gerjesztett állapotok mindegyikében sikerült azonosítani a Kramer model szerinti $(2J+1)$ számú felhasadást (Stark komponensek). A $^6\text{H}_{15/2}$ alapállapotban az első Stark felhasadás mindössze 3.3 cm^{-1} , amit a korábbi vizsgálatokban az alapállapottól nem sikerült elválasztani.

Az infravörös tartományba eső állapotok alsóbb Stark szintjeire történő gerjesztések (0-0, 0-1, 0-2, átmenetek) kis sáv szélessége (9 K -en esetenként 0.34 cm^{-1}) arra utalt, hogy a kristályok minősége jó, és a Dy^{3+} ionok beépülése a kristályba azonos rácshelyekre, homogén módon történt. Dy-Dy kölcsönhatásra utaló, kis intenzitású szatellit vonalak megjelenését csak a legalább 0.04 Dy -koncentrációjú kristályoknál figyeltünk meg.

A YAB:Dy szinképek leírására kristálytér számításokat végeztünk, ami a szabad ion Hamilton függvényét, a YAB kation rácspontjainak megfelelő kristályteret, kéttest elektrosztatikus repulziót, két- és háromtest konfigurációs kölcsönhatást és spin-pálya csatolást vett figyelembe. A számítások a kísérleti sávpozíciókkal és azok asszignációjával jó egyezést adtak, ha a Dy^{3+} ionokat a D_3 szimmetriájú trigonális prizma helyekre (Y-rácspontok) helyeztük. A számítások a jelen FT mérések tartományán kívül eső kísérleti átmenetekre is jó értékeket adtak. A model a lazán csatolt Kramers dubleteken keresztül megjósolta az alapállapot első, 3.3 cm^{-1} -es felhasadását. A számítások szerint a $^6\text{H}_{9/2}+^6\text{F}_{11/2}$ illetve $^6\text{H}_{7/2}+^6\text{F}_{9/2}$ szintek nemcsak egymást átfedő energiatartományokba esnek, hanem $^6\text{H}+^6\text{F}$ keverékpályákból épülnek fel, így különválasztásuk nem lehetséges.

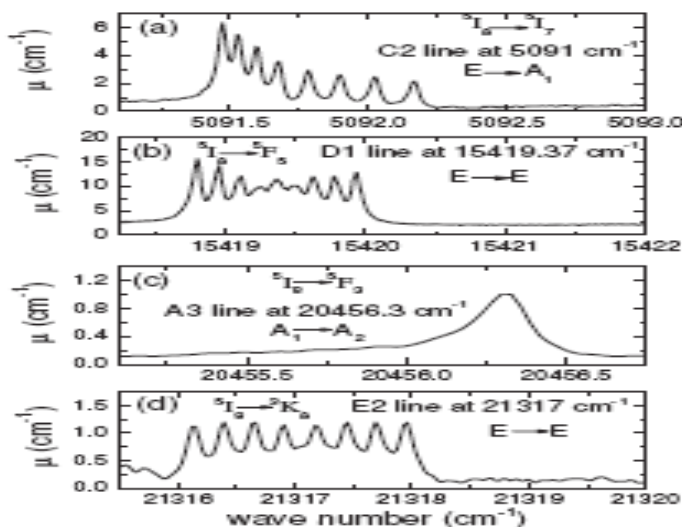
YAB:Er kristályokról a látható szinképtartományban készített szinképekben az Er^{3+} -ionok $^4\text{I}_{15/2}$ alapállapotából a $^4\text{I}_{9/2}$, $^4\text{F}_{9/2}$, $^4\text{S}_{3/2}$, $^2\text{H}_{11/2}$, $^4\text{F}_{7/2}$, $^4\text{F}_{5/2}$, és $^4\text{F}_{3/2}$ szintekre történő átmeneteket azonosítottuk, a szintek Stark komponenseivel együtt. Néhány átmenetnél ($^4\text{I}_{9/2}$, $^4\text{F}_{9/2}$, $^4\text{S}_{3/2}$) a 9 K -en mért félértékszélesség 0.4 cm^{-1} körül volt, ami homogén környezetű, egyfajta rácshelyre történő adalékbeépülésre utalt, és 0.12 Er -koncentrációnál sem jelentkezett aggregációra utaló jelentős sáv szélesedés. A kristálytér számítások illesztése a YAB:Er szinképekre is jó volt, és az Y-helyekre történő beépülést preferálta. A kristálytér paraméterek Er^{3+} és Dy^{3+} ionok estében csaknem azonosak voltak, jelezve, hogy a gazarács alig torzul az adalékok környezetében. Csak a magasabbrendű kristálytér-paraméterek eltérése utalt a két ion kissé eltérő sugarára.

Az Er-beépülést a YAB kristályokba pormintákon végzett neutrondiffrakciós vizsgálatokkal is követtük. A Rietveld finomítással feldolgozott diffraktogramok igazolták a hogy, az Er^{3+} -ionok a trigonális prizma helyekre épülnek be. Nagykoncentrációjú Er beépülés során a $[c]$ kristálytani irányban figyelhető meg kismértékű ($0.001 \text{ \AA}$) rácsállandó változás.

Kristályokban, a ritkaföldfém adalékok szinképében elektron-fonon kombinációs (vibronikus) szinképek csak különleges feltételek mellett figyelhetők meg; homogén környezetű beépülés, és megfelelő abszorpciómentes tartomány esetében. Ilyen átmeneteket sikerült azonosítani 0.02 cm^{-1} felbontás mellett a YAB:Er kristályok 10 K -on mért $^4\text{I}_{15/2} \rightarrow ^4\text{I}_{13/2}$ átmeneténél, ahol a vibronikus sávok pozíciói jó egyezésben voltak a független módszerrel meghatározott rácsrezgésekkel, belértve a bór izotóphatást. A sávok intenzitásarányaiból meghatároztuk az elektron-fonon csatolási paramétereket a $^4\text{I}_{15/2} \rightarrow ^4\text{I}_{13/2}$ átmenet Stark komponenseire.

YAB:Ho kristályok nagyfelbontású szinképében a Ho^{3+} -ionok $^5\text{I}_8$ alapállapotáról az $^5\text{I}_7$, $^5\text{I}_6$, $^5\text{I}_5$, $^5\text{I}_4$, $^5\text{F}_5$, $^5\text{S}_2+^5\text{F}_4$, $^5\text{F}_3$, $^5\text{F}_2$, $^3\text{K}_8$, $^5\text{F}_1+^5\text{G}_6$, és $^5\text{G}_5$ állapotokra történő átmeneteket azonosítottunk a Stark komponenseikkel együtt. A Ho^{3+} ionok környezetének D_3 lokális szimmetriája miatt az A_1 és A_2 állapotok teljesen felhasadtak, míg az E állapotoknál megmaradt a kétszeres degeneráció. A jó kristályminőség, a Ho^{3+} ionok homogén, egy rácshelyre történő beépülésre, kondenzált fázisban ritkán megfigyelhető, kis félértékszélességet eredményezett az infravörös átmenetekenél (10 K -on kb. 0.04 cm^{-1}), ami

egyedülálló lehetőséget biztosított a 100%-os természetes előfordulású ^{165}Ho izotóp mágneses magmomentumából eredő hiperfinom felhasadás megfigyelésére és elemzésére. Az elmélet szerint a teljesen felhasadt ($A \rightarrow A$) állapotok közötti átmenet esetében nincs hiperfinom felhasadás, ha az egyik állapot degenerált ($A \rightarrow E$, $E \rightarrow A$) 8 vonal, ha mindkét állapot degenerált ($E \rightarrow E$) akkor 16 vonal várható. A kísérleti hiperfinom felhasadás az $^5\text{I}_8 \rightarrow ^5\text{I}_7$ és $^5\text{I}_8 \rightarrow ^5\text{I}_6$ átmenetek esetében az $A \rightarrow A$, $A \rightarrow E$ és $E \rightarrow A$ típusú komponensekre az elméleti modellel összhangban volt (1. ábra), a nagyobb energiájú átmeneteknél a vonalak szélessége csak részleges felhasadást eredményezett. Az $E \rightarrow E$ típusú átmeneteknél a 2×8 felhasadás egymást átfedte, de ilyen esetekben is megfigyelhető volt a vonalak számának növekedése és vállak jelentkezése.

1. ábra. Hiperfinom felhasadás YAB:Ho kristályok abszorpciós szinképében

A kristálytér számítások a kísérleti energiaszintekkel jó egyezést adtak. A YAB:Ho rendszer kristálytér paraméterei közel állnak a korábban vizsgált YAB:Er és YAB:Dy rendszerekéhez. A B_4^4 kristálytér paraméter alapján a hiperfinom felhasadás mértéke is becsülhető volt, ami szintén jó egyezést mutatott a kísérleti eredményekkel.

BTO:Ho kristályok infravörös és látható tartományú szinképében a Ho^{3+} ionok $^5\text{I}_8$ alapállaptáról az $^5\text{I}_7$, $^5\text{I}_6$, $^5\text{I}_5$, $^5\text{I}_4$, $^5\text{F}_5$, $^5\text{S}_2 + ^5\text{F}_4$, $^5\text{F}_3$, $^5\text{F}_2$, $^3\text{K}_8$, $^5\text{F}_1 + ^5\text{G}_6$, és $^5\text{G}_5$ állapotokra történő átmeneteket azonosítottunk a Ho^{3+} -ionokra nagyszámú Stark komponensek döntő többségével együtt. A $\text{Bi}_2\text{TeO}_5\text{:Ho}$ szinképek első nyolc átmenetére is elvégeztük a kristálytér számításokat. Az illesztés során a Ho-beépülést a torzult hexaédres (C_2 szimmetriájú) Bi(1) helyre tettük, mivel nukleáris mérés technikai módszerek más ritkaföldfém ionokra ezt a beépülést igazolták. A jó illesztés és a jó egyezés az illesztési tartományon kívüli mérési eredményekkel alátámasztotta a kiindulási feltételek helyességét. Ugyanakkor a megfigyelt sávszélességek nem zárták ki, hogy a Ho^{3+} -ionok kisebb része a jobban torzult Bi(2) és Bi(3) rácspontokra épült be.

BTO:Er kristályokban FT szinképekkel pontosítottuk az Er^{3+} ionok teljes termdiagramját és a szintek Stark komponenseit. A gazdarács abszorpciós élének tartományában fekvő $^4\text{F}_{5/2}$, $^4\text{F}_{3/2}$ és $^2\text{H}_{9/2}$ szinteket a lumineszcencia gerjesztési szinképek alapján azonosítottuk.

Néhány adalékolt kristályról csak normál felbontású abszorpciós szinképeket készítettünk az RE-ionok energiaszintjeinek meghatározására a lumineszcencia értelmezéséhez.

BTO:Yb kristályok 5K-on mért abszorpciós szinképében három összetett sáv figyelhető meg 10230, 10480, és 10800 cm^{-1} környékén, ami megfelelt az Yb^{3+} -ionok $^5\text{F}_{7/2} \rightarrow ^5\text{F}_{5/2}$ átmenetéhez tartozó 0--0, 0--1, és 0--2 komponenseknek. A komplex sávszerkezetet elektron-fonon kölcsönhatással és eltérő környezetű Bi-helyekre történő beépüléssel értelmeztük.

BTO:Tm kristályok szobahőmérsékletű abszorpciós szinképében a $^3\text{H}_6$ alapállapotról a $^3\text{F}_4$, $^3\text{H}_5$, $^3\text{H}_4$, $^3\text{F}_2 + ^3\text{F}_3$, színekre történő átmeneteket azonosítottunk. Az $^1\text{G}_4$ szintre történő átmenetet az alapanyag abszorpciós életől csak alacsony hőmérsékleten lehetett elválasztani.

A **YAB:Yb+Tm** kristályok abszorpciós szinképének jellegzetessége, hogy a Tm^{3+} ionok $^3\text{H}_4$ szintje $\sim 2200 \text{ cm}^{-1}$ -rel magasabban, a $^3\text{H}_5$ szintje $\sim 1900 \text{ cm}^{-1}$ -rel alacsonyabban van mint az Yb^{3+} $^2\text{F}_{5/2} \rightarrow ^5\text{F}_{7/2}$ lumineszcenciája, ami nem tesz lehetővé rezonáns energiaátadást.

4. Lumineszcencia vizsgálatok

Különböző gerjesztő fényforrásokat; Nd:YAG-, Ar-ion- és dióda lézereket, xenon lámpát és szinkrotron besugárzást használtunk a lumineszcencia gerjesztésére. Az emissziós szinképeket nagyfelbontású diszperziós monokromátorokkal készítettük. A lecsengési idők méréséhez μs -os impulzusokat használtunk Nd:YAG lézer 3. harmónikusából kiindulva (355 nm), hangolható optikai parametrikus oszcillátor (OPO) segítségével. Kristály / adalék bontásban a következő eredményeket értük el:

YAB:Dy kristályokban szinkrotron forrást használva kimértük a Dy^{3+} -ionok $^4\text{F}_{9/2} \rightarrow ^6\text{H}_{13/2}$ (577 nm) lumineszcenciájának gerjesztési szinképét. Elsőként azonosítottunk $4\text{f}^9 \rightarrow 4\text{f}^8 5\text{d}$ átmeneteket a **YAB:Dy** $^{3+}$ szinképében. 190 nm-es UV gerjesztésnél, a $^4\text{F}_{9/2} \rightarrow ^6\text{H}_{13/2}$ és $^4\text{F}_{9/2} \rightarrow ^6\text{H}_{15/2}$ emisszó volt domináns a szinképben, amit a gazdarácsról a Dy^{3+} ionokra történő energiaátmenettel lehetett értelmezni. A $^4\text{F}_{9/2}$ állapot kinetikája 0.005 Dy^{3+} koncentrációnál exponenciális lefutású volt, míg 0.04 Dy^{3+} koncentrációnál a Dy--Dy kölcsönhatások miatt rövidebb élettartamú komponenst is tartalmazott. A $^4\text{F}_{9/2}$ állapot élettartama anomális hőmérsékletfüggést mutatott, a hőmérséklet emelésével az élettartam nőtt. Ezt az energiatranszfomációban résztvevő gerjesztett állapotok Stark komponenseinek eltérő élettartamával és betöltöttségével lehetett értelmezni, amit a polarizált emissziós szinképben megfigyelt hőmérsékletfüggő sávintenzitás változások is alátámasztottak.

YAB:Er kristályokban a látható - UV tartományban a $^4\text{S}_{3/2}$ kivételével minden Er^{3+} szintre történő gerjesztés eredményezett lumineszcenciát. Két esetben ($^4\text{F}_{7/2} \rightarrow ^4\text{I}_{13/2}$ és $^2\text{H}_{11/2} \rightarrow ^4\text{I}_{13/2}$) az emisszió után a végállapot nem az alapállapot volt, ami alkalmas lehet háromszintes lézer mechanizmushoz. Minden magasabb szintre történő gerjesztés után a $^4\text{S}_{3/2} \rightarrow ^5\text{I}_{15/2}$ emisszió volt a legerősebb, aminek 10 K-on, 488 nm-es lézer gerjesztéssel mért finomszerkezetéből meghatároztuk az alapállapot Stark komponenseit, amik a korábbi abszorpciós adatokkal és kristálytér számításokkal jól egyeztek. A $^4\text{S}_{3/2} \rightarrow ^5\text{I}_{15/2}$ lumineszcencia élettartama 10 és 110 K között gyakorlatilag állandó volt (18 μs a 0.12 Er-tartalmú YAB kristályban), majd a magasabb hőmérsékletek irányában erősen csökkent, ami összhangban volt a sugárzásmentes relaxáció elektron-fonon csatolási modeljével. Nagyobb Er-tartalomnál (50%) az élettartam minden hőmérsékleten rövidebb volt, amit az Er-Er kölcsönhatás növekedésével értelmeztünk.

YAB: Yb+Tm kettősen adalékolt kristályok lumineszcencia emissziós szinképeiben a két ion saját energiaszintjei közötti átmenetek mellett az ionok közötti energiaátadási folyamatokat figyeltünk meg. A Tm^{3+} -ionok $^3\text{F}_2$ szintjére történő gerjesztése után (15000 cm^{-1}) a Tm-emissziók mellett a $^2\text{F}_{5/2} \rightarrow ^2\text{F}_{7/2}$ (Yb) emissziót azonosítottunk (Tm--Yb transzfer). Az Yb-emisszió kinetikája az impulzus gerjesztés után egy $\sim 35 \mu\text{s}$ -os felépülési maximumot követően 650 μs lecsengésű volt. Az Yb^{3+} -ionok $^2\text{F}_{5/2}$ szintjére történő gerjesztés után (10250 cm^{-1}) az Yb-emisszió mellett nagyobb energiájú Tm-emissziókat, $^3\text{H}_4 \rightarrow ^3\text{H}_6$ (

12450 cm^{-1}) és $^1\text{G}_4 \rightarrow ^3\text{H}_6$ (21100 cm^{-1}) is azonosítottunk (Yb--Tm transzfer és felkonvertálás). Az $^1\text{G}_4 \rightarrow ^3\text{H}_6$ Tm-emisszió relatív fényhozama (az Yb-rezonáns emissziójához viszonyítva) jelentősen, mintegy négyszeresére nőtt a nagyobb Tm tartalmú kristályokban (3 illetve 5% Tm). Ugyanakkor az Yb $^2\text{F}_{5/2}$ állapotának mért élettartama 680 μs -ról 574 μs -ra csökkent. Mindkét Tm-emisszió kinetikáját felépülési maximum jellemezte az exponenciális lecsengést megelőzően. A Tm-emissziókhoz tartozó gerjesztési mechanizmust a gerjesztés intenzitásának függvényében követtük. A $^3\text{H}_4 \rightarrow ^3\text{H}_6$ emisszió intenzitása a gerjesztéstől négyzetesen függött (log meredekség: 1.98), ami kétfotonos mechanizmusnak felelt meg. Az $^1\text{G}_4 \rightarrow ^3\text{H}_6$ emisszió intenzitásfüggése 3.09-as meredekségű volt, ami három-fotonos mechanizmust tükrözött.

BTO:Er kristályok látható tartományú lumineszcencia spektrumában a $^2\text{H}_{11/2} \rightarrow ^4\text{I}_{15/2}$, $^4\text{S}_{3/2} \rightarrow ^4\text{I}_{15/2}$, $^4\text{F}_{9/2} \rightarrow ^4\text{I}_{15/2}$ és $^4\text{I}_{9/2} \rightarrow ^4\text{I}_{15/2}$ emissziók voltak dominánsak. Minden magasabb energianívóra történt gerejesztés után megfigyelhető volt a gerjesztett állapoton végződő $^4\text{S}_{3/2} \rightarrow ^4\text{I}_{13/2}$ lumineszcencia is. Bár a $^4\text{I}_{13/2}$ állapot élettartama viszonylag hosszú (40 ms), ez az alapállapotnál kedvezőbb inverz-pupulációt biztosíthat lézerhatáshoz. Az abszorpciós él környezetében, különböző hullámhosszaknál történt gerjesztésekkel kapott lumineszcencia intenzitásokból megállapítottuk, hogy a gazdarács--Er³⁺ energiatranszfer nem jelentős.

Judd-Ofelt (JO) számításokat végeztünk az egyes sugárzásos átmenetek paramétereinek becslésére, és az Er³⁺ ionok környezetének meghatározására. A kísérleti oszillátorerőkből illesztéssel határoztuk meg az JO paramétereket. A számítások szerint az Er³⁺ ionok döntően a kevésbé perturbált hexaéderes koordinációjú Bi(1) helyeket preferálják, és az Er--O kötések ionos karakterűek, ami összhangban volt az abszorpciós szinképvonalak szélességével és szerkezetével. A különböző gerjesztett állapotok számított sugárzásos élettartama szobahőmérsékleten 0.5 és 40 ms közt volt. Kísérletileg a $^4\text{S}_{3/2} \rightarrow ^4\text{I}_{15/2}$ emisszió lecsengését mértük ki (1.14 ms), ami rövidebb mint a számított (2.47 ms), jelezve, hogy a sugárzásmentes energiavesztés nem elhanyagolható (46% kvantum hatásfok). A JO paraméterek alapján a $^4\text{F}_{9/2} \rightarrow ^4\text{I}_{15/2}$, $^4\text{S}_{3/2} \rightarrow ^4\text{I}_{15/2}$, $^2\text{H}_{11/2} \rightarrow ^4\text{I}_{15/2}$ és a $^4\text{S}_{3/2} \rightarrow ^4\text{I}_{13/2}$ átmeneteknél elképzelhető lézerhatás a BTO:Er kristályokban.

A **BTO:Ho** kristályok lumineszcencia szinképeit a látható szinképtartományban három jellegzetes emissziós sáv jellemezte, amelyeket az $^5\text{S}_2 + ^5\text{F}_4 \rightarrow ^5\text{I}_8$, $^5\text{F}_5 \rightarrow ^5\text{I}_8$ és $^5\text{I}_4 \rightarrow ^5\text{I}_8$ átmenetekhez lehetett rendelni. Mindhárom lumineszcencia sáv a saját energiaszintjén kívül magasabb energiájú Ho³⁺ szintekre történő gerjesztésnél is jelentkezett, de a gazdakristály abszorpciós éle mentén nem lehetett Ho-lumineszcenciát indukálni. A Judd-Ofelt számításokból kapott spontán emissziós hatásfok és a csoportarányok alapján minhárom megfigyelt lumineszcencia átmenetnél elképzelhető lézerhatás.

A **BTO:Yb** kristályok lumineszcencia szinképeiben a $^2\text{F}_{5/2}$ (0--0) szintre történő rezonáns gerjesztés után a $^2\text{F}_{5/2} \rightarrow ^2\text{F}_{7/2}$ átmenethez tartozó (0--0) és (0--1) emissziós vonalakat lehetett megfigyelni. Az eltérő Bi-helyeken lévő Yb-ionok emissziójában ~14 cm^{-1} eltérés mutatkozott. A gazdarács abszorpció élén történt gerjesztés után (350 nm) a $^2\text{F}_{5/2} \rightarrow ^2\text{F}_{7/2}$ átmenetnél a 2--0, 2--1, 1--0, 0--0 + 1--1, 1--2, 0--2 + 1--3 komponenseket tudtuk azonosítani. Ez lehetőséget biztosított a $^2\text{F}_{7/2}$ alapállapot Stark komponenseinek meghatározására. A $^2\text{F}_{5/2}$ szint élettartama a 0.1% Yb-tartalmú kristályban 383 μs volt, ami a Judd-Ofelt számításokból becsült 678 μs értéket tekintve 55% kvantum hatásfoknak felelt meg. A Füchtbauer-Landenburg model alapján számolt emissziós hatáskeresztmetszet az Y-polarizációban $6 \times 10^{-20} \text{ cm}^{-1}$ volt, ami biztató a potenciális lézeralkalmazásban.

A **BTO:Tm** kristályok lumineszcencia szinképében az $^1\text{G}_4$ szintre történő szelektív gerjesztés (476 nm) után az $^1\text{G}_4 \rightarrow ^3\text{F}_4$ (14700-16200 cm^{-1}) és $^3\text{H}_4 \rightarrow ^3\text{H}_6$ (~12500 cm^{-1}) emisszió volt domináns. Emellett gyenge $^1\text{G}_4 \rightarrow ^3\text{H}_6$ rezonancia emissziót, és a $^1\text{G}_4 \rightarrow ^3\text{H}_5$ átmenethez tartozó vállat lehetett (~12800 cm^{-1}) megfigyelni. A $^3\text{H}_4 \rightarrow ^3\text{H}_6$ és $^1\text{G}_4 \rightarrow ^3\text{H}_5$ átmenetek szétválasztása a lecsengési görbék alapján vált egyértelművé. Az $^1\text{G}_4 \rightarrow ^3\text{H}_5$

átmenet lecsengése exponenciális volt, míg az $^1G_4$ szintre történő gerjesztés után a $^3H_4 \rightarrow ^3H_6$ emisszió csak a $^3H_4$ szint sugárzásmentes feltöltődését jelző maximum után csökkent. Az $^1G_4$ szint élettartama a mérések szerint 230 μs .

A **BTO:Yb+Tm** kettősen adalékolt kristályok lumineszcencia szinképeiben is azonosítottunk energiaátadási folyamatokat az adalékok között. 800 nm-nél gerjesztve (Tm $^3H_4$ szint) a Tm-emissziók mellett a $^2F_{5/2} \rightarrow ^2F_{7/2}$ (Yb) emisszió is megfigyelhető volt (Tm--Yb transzfer). 980 nm-nél gerjesztve (Yb $^2F_{5/2}$ szint) az Yb-emisszió mellett nagyobb energiájú Tm-emissziókat ($^3H_4 \rightarrow ^3H_6$, $^1G_4 \rightarrow ^3H_6$) is azonosítottunk (Yb--Tm transzfer és felkonvertálás). A Tm-emissziókhoz tartozó gerjesztési mechanizmust a 980 nm-es gerjesztés intenzitásának függvényével követtük. A $^3H_4 \rightarrow ^3H_6$ emisszió intenzitása a gerjesztéstől négyzetesen függött (log meredekség: 1.82), ami kétfotonos mechanizmusnak felelt meg. A $^3H_4 \rightarrow ^3H_6$ emisszió időbeli lefutását impulzus gerjesztés után lassú felépülés jellemezte és az emisszió a (400 μs -os maximum után kezdett csökkenni. Az $^1G_4 \rightarrow ^3H_6$ emisszió intenzitásfüggése 3.08-as meredekségű volt, ami három-fotonos mechanizmust tükrözött. Az átmeneteket a 2. ábrán lévő termdiagramban összegeztük.

A kongruens összetételű, adalékoltalan LN kristályok az abszorpciós élük mentén (337 nm) gerjesztve széles sávú sajátanyagú lumineszcenciát mutatnak, 420 nm körüli maximummal. **LN:Er³⁺** és **LN:Tb³⁺** kristályokban megállapítottuk, hogy a gazdarács lumineszcenciáját a rikaföldfém ionok abszorpciós csúcsaik tartományában elnyelik (sugárzásos energiaátadás), és az Er³⁺ ionok $^4S_{3/2} \rightarrow ^4I_{15/2}$ illetve a Tb³⁺ ionok $^5D_4 \rightarrow ^7F_5$ emissziója figyelhető meg a sajátanyagú lumineszcenciával szuperponálódva. Az energiaátadás jó hatásfokát jellemzi, hogy az alapanyag emissziós szinképében az Er³⁺ és Tb³⁺ ionok abszorpciójának helyén "lyukak" figyelhetők meg.

LN:Tb, Eu kettősen adalékolt kristályban lumineszcencia mérésekkel követtük az adalékok között lejátszódó energiaátadást. A Tb³⁺ ionok $^7F_6 \rightarrow ^5D_4$ átmenetének megfelelő 485 nm-es gerjesztés után a Tb- emissziók ($^5D_4 \rightarrow ^7F_5$, $^5D_4 \rightarrow ^7F_4$, és $^5D_4 \rightarrow ^7F_3$) mellett a $^5D_0 \rightarrow ^7F_4$ (705 nm) és $^5D_0 \rightarrow ^7F_1$ (625 nm) Eu-emissziókat is megfigyeltük 12 K-on. Az Eu³⁺ ionok $^5D_0 \rightarrow ^7F_4$ emissziójához tartozó gerjesztési szinképben a magasabb energiájú Eu-szintekre ($^7F_0 \rightarrow ^5L_6$, $^7F_0 \rightarrow ^5D_2$ és $^7F_0 \rightarrow ^5D_1$) történő gerjesztések mellett jelentős intenzitással jelentkezett a Tb³⁺ ionok $^7F_6 \rightarrow ^5D_4$ átmenetére történő gerjesztés. A sugárzásos energiaátadás a Tb ionokról az Eu ionokra azért lehetséges, mert a $^5D_4 \rightarrow ^7F_4$ Tb emisszió a LN kristályban átfedésben van az Eu-ionok $^7F_0 \rightarrow ^5D_0$ abszorpciójával.

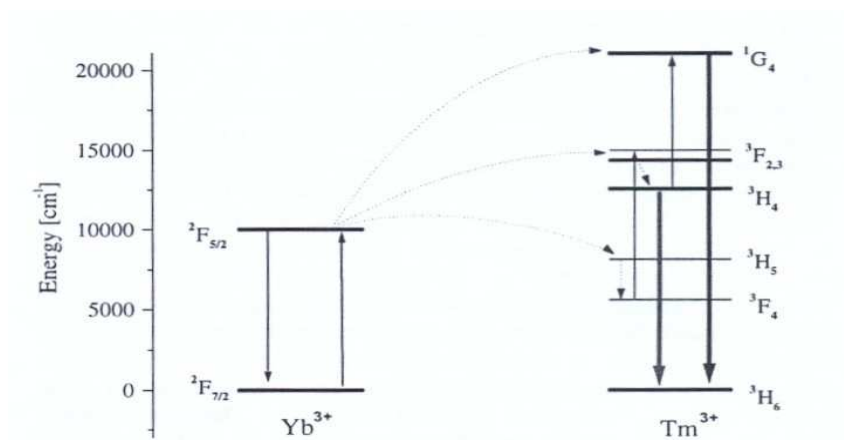
Összefoglalás

A program során növesztett nemlineáris kristályokban több adalék esetében elsőként határoztuk meg a ritkaföldfémek abszorpciós szinképeit, (BTO:Ho, BTO:Yb, BTO:Tm), más rendszerekben a FT szinképek alapján a korábbiaknál részletesebb és megbízhatóbb term diagramot készítettünk (YAB:Dy, YAB:Er, YAB:Ho, BTO:Er). Kristálytér számításokkal modeleztük a kísérleti szinképeket. Az abszorpciós vizsgálatok legjelentősebb eredménye YAB:Ho kristályokban optikai hiperfinom szerkezet kimutatása és értelmezése volt.

A lumineszcencia vizsgálatok során több kristály-adalék rendszerben elsőként határoztuk meg a gerjesztési és emissziós szinképeket (BTO:Er, BTO:Ho, BTO:Yb, BTO:Tm), más rendszerekben a korábbiaknál részletesebb és megbízhatóbb szinképeket készítettünk (YAB:Er, YAB:Dy, LN:Er, LN:Tb), valamint tanulmányoztuk a gazdarács--RE ion energiátranzfert. Judd-Ofelt számításokkal meghatároztuk a várható lumineszcencia paramétereket, és azokat a kísérleti kinetikai adatokkal összevetve értékeltük a lumineszcencia hatásfokot.

Kettősen adalékolt kristályokban az ionok közötti energiaátadást figyeltünk meg (BTO:Yb,Tm, YAB:Yb,Tb, LN:Tb, Eu). Jelentős eredménynek tűnik a BTO:Yb,Tm és

YAB:Yb,Tb kristályokban az Yb--Tm energatranszfert követő, többlépcsős felkonvertálás azonosítása és elemzése.

2. Ábra. Term diagram, gerjesztési- és energiaátadási mechanizmusok BTO:Yb+Tm kettősen adalékolt kristályok lumineszcencia és abszorpciós szinképei alapján.

Nemzetközi résztvétel

A terveknek megfelelően a kutatások széleskörű nemzetközi együttműködésben folytak az Università di Parma, az Institute for Low Temperature and Structure Research, PAS, Wrocław, az Universidad Autonoma Metropolitana Iztapalapa, Mexico, és a University of Connecticut, Storrs bevonásával. Ezek a kutatóhelyek speciális műszerezettségükkel és kutatógárdájukkal segítették munkánkat.

A kutatások folytatása, várható hasznosítás

A kidolgozott növesztési technikák és az előállított kristályok további alapkutatásokat tesznek lehetővé a spektroszkópia és lézerfizika területén. A ritkaföldfémekkel adalékolt kristályok a lézerek készítése mellett az energiatakarékos fényforrások és a szintillátorok területén is rendelkeznek a hasznosítás lehetőségével.